

Elektronikus szövegek könyvtári kezelése

- A Magyar Elektronikus Könyvtár -

Szakdolgozat

Készítette: Büki Balázs

Bíráló: Moldován István

**OSZK-KMK könyvtár-informatikus szak
1996**

TARTALOM

0. Szubjektív bevezetés

1. Új kihívás a könyvtárak számára

- 1.1 A könyvtárak és a számítógépek találkozása
- 1.2 A könyvtárak és az Internet találkozása
- 1.3 A könyvtárak és az elektronikus szövegek találkozása

2. Az elektronikus szöveg

- 2.1. Az elektronikus szövegek tulajdonságai
 - 2.1.1. Az elektronikus szövegek belső tulajdonságai
 - 2.1.2. Az elektronikus szövegek külső tulajdonságai
- 2.2. Az elektronikus szövegek fajtái
- 2.3. A könyvtárak feladata

3. Az elektronikus szövegarchívumok

- 3.1. Példák elektronikus szövegarchívumokra
 - 3.1.1. A Gutenberg-project
 - 3.1.2. Egyéb külföldi kezdeményezések

4. A Magyar Elektronikus Könyvtár

- 4.1 A MEK története
- 4.2 A MEK célkitűzései
- 4.3 A MEK-ajánlás
 - 4.3.1 Formátum és tárolásmód
 - 4.3.2. Leírás és visszakeresés
 - 4.3.3. Gyűjtés és szolgáltatás
- 4.4. A MEK az olvasó szemével

5. Az elektronikus könyvtár

- 5.1. Az elektronikus könyvtár terve
- 5.2. Az integrált rendszerek új arca
- 5.3. A virtuális könyvtár

Függelék: A copyright kérdése

Felhasznált irodalom

Mellékletek 1.-7.

0. Szubjektív bevezetés

„Egyszer vagy kétszer Alice is belepislantott a könyvbe, amelyet néne olvasott, de nem voltak benne képek és párbeszédek, s mi haszna egy könyvnek - gondolta Alice - ha nincsenek benne képek és párbeszédek?”

Levis Carrol: Alice Csodaországban

Bevallom, az ötlet, hogy a fenti idézet összekapcsoljam az olyan adatbázisokkal, melyek elektronikus szövegeket tartalmaznak, nem tőlem származik. Win C. Luijendijk idézte ‘Dokumentumellátás’ című cikkének végén.¹ Mégis úgy döntöttem, hogy megfelelő mottó lehet, mert tökéletesen kifejezi azokat az érzéseimet, melyek könyvtári adatbázisok, integrált könyvtári rendszerek, online bibliográfiai adatbázisok láttán törtek föl bennem. Sok-sok precíz bibliográfiai adattal, sok precízen definiált MARC-mezővel találkoztam, sok keresést végeztem és releváns adatokat kaptam. De végül is mindig csak egy számot, egy jelzetet kaptam és mehettem további felfedező útra, tölthettem ki kérőcédulát, várhattam a könyvre, folyóíratra, majd a kikölcsönzési procedura után lehetőleg ingyenes fénymásolási lehetőséget kellett keresnem. A lapok összerendezgetése után, az eredetit a könyvtárba visszavíve, végre lehetett egy saját külön bejáratú, aláhúzható, kidekorálható példányom. A könyvtárba betört mindent átjáró számítástechnika ennyire lenne képes? Nem tudna mégis valahogy több terhet levenni az olvasó válláról? De igen! Az életem teljesen megváltozott, amikor „beiratkoztam” a Magyar Elektronikus Könyvtárba. Igaz, saját Internet kapcsolat híján még ismerősök gépéhez kellett odakéredzkednem, de onnantól kezdve enyém volt a világ: akár böngészés útján, akár kulcsszavas keresés útján rátaláltam az engem érdeklő dokumentumokra, a fejléc segítségével azonosítottam őket, majd rögtön beléjük is tekintettem, és amelyik relevánsnak bizonyult, annál kiadtam a „save as” parancsot, saját floppymra mentettem és hazavittem. Az otthoni gépemén saját magam „osztályoztam” a dokumentumokat, és felépítettem saját „elektronikus házikönyvtáramat”, mely durva számítás szerint ha kinyomtatnám 5000 oldal lenne. A releváns dokumentumok, releváns részleteit összegyűjtve összeáll az a 200 oldal, ami e szakdolgozat irodalmát tartalmazza teljes szöveggel! Nem beszélve arról, hogy, sok olyan cikket, tanulmányt, információt találtam, ami meg sem jelent nyomtatásban, ezért egy hagyományos könyvtárban meg sem találtam volna őket.

Mi haszna egy adatbázisnak - teszem föl a kérdést én is Alice-hoz hasonlóan - ha nincs benne a dokumentum teljes szövege? Természetesen sok haszna van! Eddig is lényegesen megkönnyítette az olvasók és a könyvtárosok munkáját. De csak egy bizonyos szintig. A cél szerintem egy olyan adatbázis, amely tartalmazza mindazt, amit most egy bibliográfiai adatbázis vagy online olvasói katalógus, de tartalmazza ezenkívül a dokumentumok teljes szövegét is, akár azért hogy abban is böngészni lehessen a keresés során, akár azért, hogy az letöltve az olvasó rendelkezzen egy saját elektronikus példánnyal. Természetesen tudom hogy ez még ma a jövő zenéje, de dolgozatom megkísérli felvázolni az a feladatot, ami a könyvtárosok előtt áll, hogy létrehozzák a jövő könyvtárát és bemutatom ennek a könyvtárnak a már ma, Magyarországon, magyar nyelven használható kistestvérét, a Magyar Elektronikus Könyvtárt.

¹ Luijendijk, Wim C.: Dokumentumellátás = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1994. 40. vol. 8. no. 331-339. p.

1. Új kihívás a könyvtárak számára

A könyvtárakat - legalábbis ami a XX. század második felét illeti - sorban érik olyan kihívások, melyek teljesen megváltoztatják az információhoz való hozzáférést, de a hordozó - a papír - évszázadok óta változatlan. A számítástechnika két lépcsőben alakította át a hordozót is: először csak a katalóguscédulák, majd a dokumentumok is digitálisan tárolttá válnak²:

	a feldolgozás alapja	a feldolgozás eredménye
klasszikus	papír (könyv)	papír (katalóguscédula)
automatizált	papír (könyv)	elektronikus (OPAC)
elektronikus	elektronikus (e-text)	elektronikus (OPAC)

1.1. A könyvtárak és a számítógépek találkozása

A számítógépek elterjedése a könyvtárakban már évtizedes múltra tekint vissza. Magyarországon egy-két nagygépes kísérlettől eltekintve a kezdetek hőse a Commodore 64 volt és a Basic nyelv, amelyen vállalkozó kedvű könyvtárosok már komoly könyvtári programokat írtak. A következő lépés a PC-kre írt egyedi vagy kisszerűs alkalmazásokkal való próbálkozás volt.

A könyvtári munkában három nagy területet forradalmasított az egyre terjedő számítástechnika. A legfontosabb és legátfogóbb az integrált könyvtári rendszerek elterjedése. Ezek olyan átfogó programok, melyek segítségével az összes könyvtári munkafolyamat gépesíthető, összefogható, azaz integrálható a gyarapítástól a kölcsönzésig. A másik nagy terület tulajdonképpen az előző részterülete, az online olvasói katalógusok, OPAC-ok elterjedése. Ez az a pont ahol az olvasó is találkozik a számítógéppel: nem katalógusszekrények cédulái között, hanem az olvasói terminálon lefuttatott keresés eredményeként találja meg a keresett könyv bibliográfiai adatait. Íme az első lépés az elektronizáció útján. A harmadik számítógépes technológia gyümölcsei pedig a CD-ROM-on kiadott adatbázisok. Ezek elterjedése megváltoztatta a szakirodalmi tájékoztatást. Gyorsabbá, naprakészebbé tette a referenzmunkát, nem is beszélve arról, hogy az adatbázisokban lehetővé vált a Boole-algebra szerinti több szempontú lekérdezés is.

Csak igen kevés könyvtárban volt lehetőség kereskedelmi adatbázisszolgáltatók adatbázisainak lekérdezése. Ugyan ez is megkönnyítette a szakirodalmi tájékoztatást, de a drága elérés és a fejletlen számítógéppark lehatárolta ezen tájékoztatási eszköz kihasználásának elterjedését.

1.2. A könyvtárak és az Internet találkozása

A könyvtárosok számára nagy lépés volt a 90-es évek fordulójától az Internet elterjedése. Már nem csak egy-egy konkrét online kereskedelmi adatbázis lekérdezése volt lehetséges drága pénzért, hanem más könyvtárak hálózatba kötött könyvkatalógusaiban való böngészés is, sőt elérhetővé váltak azok a különféle egyéb információforrások is, melyek akkor jelentek meg az

² A témát kifejti: Landoni, Monica - Catenazzi, Nadia - Gibb, Forbes: Hyper-books and visual books in an electronic library = Electronic Library 11. vol. 1993. 3. no. 175-186. p.

Interneten is. Ezen kívül az e-mail használata, a hírcsoportok olvasása majd a levelező listákra való föliratkozás és oda levelek, hozzászólások küldése vált lehetővé. További lehetőség volt a könyvtárosok számára is a file-transzfer, azaz távoli szoftverarchívumokból állományok letöltése, valamint a fejlettebb navigációs eszközök, a gopher és a World Wide Web használata.

1.3. A könyvtárak és az elektronikus szövegek találkozása

A könyvtárak és az Internet találkozásának neuralgikus pontja az elektronikus szövegek kezelése lett. Az, hogy a megszokott bibliográfiai információkon túl a dokumentum teljes szövege is elérhető. Amíg a bibliográfiai adatbázisok, OPAC-ok, megfelelő szabványok szerint jól strukturált adatbázisok - tulajdonképpen papír másaik számítógépesített változatai némi többlettel (pl. a Boole-algebra szerinti keresés lehetősége) - addig a teljes szövegű dokumentumok ömlesztett, feltáratlan állapotban találhatók itt-ott elszórva a hálózaton.

A könyvtáros ha kezébe kerül bármilyen papír-dokumentum, felteszi a kérdést magának: kell-e ez a könyvtárnak?, tudok-e vele mit kezdeni?, fel tudom-e dolgozni szabványosan?, vissza-kereshetővé tudom-e tenni az olvasó számára? Így most is föltették a könyvtárosok ezeket a kérdéseket. Eddig a könyvtárak a papíralapú információhordozók gyűjtő és közvetítő központjai voltak. Bár megjelentek új információhordozó fajták (videó, hanglemez, CD, CD-ROM), de ezek gyűjtése, földolgozása, kezelése és szolgáltatásának módja nem tért el sokban a könyvekétől.

Most pedig egészen új dokumentumtípusok sokasága tűnt fel, melyek alig rendelkeznek azokkal a tulajdonságokkal, melyekkel a könyv és a hozzá hasonló információhordozók. Hozzáférhetők, letölthetők, kinyomtathatók, olvashatók, mégsem feldolgozhatók könyvtáros szempontból. Seregnyi megválaszolatlan kérdés állt és áll könyvtárosok előtt, ezeket próbálom most ismertetni.

2. Az elektronikus szöveg

2.1. Az elektronikus szövegek tulajdonságai

Először önmagában vizsgáljuk az elektronikus szövegeket: sorra vesszük belső tulajdonságait, aztán rátérünk azokra a problémákra, amelyekkel a könyvtárosnak kell szembenéznie, amikor az elektronikus szöveget kezelni akarja. Ezek nevezzük külső tulajdonságoknak.

2.1.1. Az elektronikus szövegek belső tulajdonságai

Első látásra azt mondhatjuk, hogy nem behatárolható az elektronikus szövegek fajtáinak sokasága, hiszen bármi amit egy távoli számítógépen találunk és a mi számítógépünk monitorán megjelenik és nem kép, hang, vagy futtatható szoftver az elektronikus szövegnek minősül. Némi vizsgálódás után azonban körülhatárolható egy-két jellemvonás:

- Digitális forma: Attól elektronikus egy szöveg, hogy azt a számítógépbe vagy a billentyűzeten keresztül beírták, vagy elektronikus módon (szkennerrel) beolvasták.
- Digitális tárolás: A gépben levő szöveget pedig nem nyomtatják ki, hanem valamilyen háttértárolón (winchesteren vagy floppydiszken) későbbi felhasználásra - vagy azért hogy mások is hozzáférhessenek - elhelyezik.
- Online elérhetőség: A könyvtáros számára viszont az elektronikus szöveg azon tulajdonsága is fontos, hogy azt egy nemzetközi számítógépes hálózatba kötött számítógépen (szerveren) tárolják, valamint az bármikor elérhető legyen egy megfelelő programmal (telnet, FTP, gopher, WWW).

Az elektronikus publikálás elterjedésével sok dokumentum elsődlegesen elektronikus formában készül, tehát csak akkor kerül papírra, ha az olvasó vagy a könyvtáros kinyomtatja. Sok teljesértékű művet jelent ez, amelyek mind tartalomban, mind formában felveszik a versenyt a könyvekkel és a folyóiratokkal: nyomtatott megfelelőikkel.

2.1.2. Az elektronikus szövegek külső tulajdonságai

Hiába fejlődtek ki csúcstechnológiájú eszközök az elektronikus szövegek elérésében, ha a visszakeresés technológiája kezdetleges. A fejlett visszakeresést nyújtó másodlagos információfeldolgozás szinte teljesen hiányzik. Alig van olyan kezdeményezés, melynek célja ezen dokumentumok formai és tartalmi feltárása lenne.³ A nyilvántartás, a bibliográfiai leírás, az osztályozás megoldatlan probléma. Mondjuk ki: az Interneten az elektronikus szövegek nagy része ömlesztve, kaotikus, feldolgozatlan állapotban van. Az egész egy olyan könyvtárra hasonlít, ahová mindenki beviheti saját könyvét, érkezési sorrendben felrakhatja a polcra, és taláломra el is vihet másikat, mégis állandóan növekszik a könyvek száma. Vegyük sorra most konkrétan a nehézségeket és az előnyöket:

³ Egy nagyon fontos kezdeményezés a Text Encoding Initiative, mely létrehívott egy általános dokumentumleíró nyelvet, az SGML-t (Standard Generalized Markup Language), mely a World Wide Web HTML-jének ihletője is volt. Lásd erről: Turi László: Számítógép az irodalomtudományban. Szakdolgozat. 1992. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, könyvtáran-informatika polc, filenevek: turi1.01-turi1.05

- Nehézséget okoz az elektronikus szövegek minősége. Azáltal, hogy bárki bármit elérhetővé tehet a hálózaton, megszűnik minden korlát, tehát megnövekszik az értéktelen szövegek száma is. Bárki szerző lehet, ennek minden előnyével és hátrányával együtt. A nyomtatott dokumentumoknál megszokott szűrési folyamat, a szerző-kiadó-nyomda-könyvtár-olvasó sorrend itt teljesen felbomlik.⁴ Magánemberek írnak, azaz adják ki írásaikat és magánemberek olvasnak, azaz nyomtatják ki saját maguknak az írásokat.

- Mindez még elfogadható alternatív formának, de az elektronikus publikálás elterjedésével az elektronikus formátum válik egyeduralmukodóvá. A könyvtáros számára ez azért probléma, mert az olvasót értékes anyaggal akarja ellátni, és eddig bízhatott a kiadó és a szerkesztőségek értékítéletében. Egy megoldás lehet, ha a könyvtárak vállalnának fel valamiféle kiadói feladatot és ha a kiadó és a nyomda kiesik a láncból, legalább a könyvtár mint szelektáló maradjon meg szerző és olvasó között.⁵

- Az elektronikus szöveg nemcsak globálisan elérhető, hanem változtatás nélkül reprodukálható, sokszorosítható, és az egyes „kópiák” megkülönböztethetetlenek. Egy elektronikus szöveg előfordulásainak száma nem meghatározható, ezért a könyvtáros egyik igénye - hogy materiálisan birtokolja a dokumentumot - nem elégíthető ki. Az információ felszabadult hordozójától, megszűnt a példányazonosítás.

- Ehhez kapcsolódik a következő probléma, a verziók kérdése. A könyvnél kiadásról beszélünk, tehát megjelenése után senki, még a szerző sem tudja megváltoztatni a kinyomtatott könyv szövegét. Az elektronikus szövegek esetében pedig a dokumentum naponta változhat, így a könyvtáros számára megfoghatatlan. Egy könyv vagy tanulmány már másnapra elavulhat, ha írója felteszi az új verziót saját internetes gépére.

- A táv-használat lehetősége. Elképzelhető az is, hogy egy szöveget én itt olvasok, pedig az egy másik távoli gépen van. Nem birtoklom, csak használom. A könyvtáros hogy tudja rendezni azt amit nem birtokol, csak hozzáférhet? És ehhez tartozik a hozzáférés bizonytalansága is: keresem de nem találok, törölték, áthelyezték. (Egy adott szöveg adott helyen való keresésekor mindennapos a „törölve” vagy az „áthelyezve” hibaüzenet.) Egyenetlen és bizonytalan az elektronikus szövegek elérése is, az segíthet, ha a könyvtáros letölti a könyvtári gépre, de akkor a fentebb vázolt veszély - az elavulás veszélye - növekszik meg.

- És végül egy nagy előny: az ingyenes hozzáférhetőség. Az elektronikus csatornákon a szövegek kiadásuk pillanatától bárki számára hozzáférhetők. A letöltés ingyenes, csak a telefonszámla és az esetleges nyomtatási költség merülhet fel kiadásként.

2.2. Az elektronikus szövegek fajtái

A leggyakrabban - a hálózatot munkaeszközként használva - elektronikus levéllel vagy levelezőlistára küldött üzenettel találkozunk. FTP-archívumokban böngészve pedig szoftverleírásokra bukkanhatunk. Gyakoriak még a különböző információkat (FYI, For Your Information), kérdéseket-válaszokat (FAQ, Frequently Asked Questions) és hálózati kváziszabványokat (RFC, Request For Comments) tartalmazó elektronikus szöveg-fájlok.

⁴ A témáról részletesen: Montgomery, Margot J.: Dokumentumszolgáltatás egy változó világban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 41. vol. 1994. 2. no. 47-52. p.

⁵ Quinn, Frank: A könyvtárak szerepe az elektronikus publikálásban. 1994. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, könyvtartan-informatika polc, filenév: e- publ.hun

A könyvtárosokat érdeklő egyéb elektronikus dokumentumok kétfélék lehetnek:

- Szakmai szövegek. Egy adott intézmény, egyetem vagy kutatóintézet saját kutatóinak, oktatóinak, tanulóinak elektronikus publikációit, cikkeit, tanulmányait az Interneten elérhetővé teszi. Ezek általában nyomtatásban nem vagy még nem megjelent művek.
- Klasszikus szövegek. Így azt az irodalmat nevezzük, mely nemcsak hogy nyomtatásban megjelent, hanem széles körben hozzáférhető és ismert:
 - történelmi dokumentumok a Magna Cartától a Kommunista Kiáltványig,
 - filozófiai művek Arisztoteléstől Wittgensteinig,
 - irodalmi alkotások Homérosztól Walt Whitmanig,
 - vallások szent könyvei a Bibliától a Koránig.

Az elektronikus szövegek különböző formátumban lehetnek. Leggyakoribb a sima ASCII szöveg, ennek előnye, hogy bármilyen típusú számítógépen, bármilyen programmal megjeleníthető. Más szövegek egy-egy elterjedt szövegszerkesztő formátumában vannak (Word, WordPerfect). Újabban egyre terjednek a HTML (HiperText Markup Language) formátumú anyagok, mert a World Wide Web ezt a formátumot használja.

Feloszthatjuk megjelenési mód szerint is az elektronikus szövegeket:

- A múltban már megjelent művek, most elektronikus hordozóra kerülnek. Vagy begépelik őket, vagy szkennelre olvassák be őket és utána karakterfelismerő programmal alakítják szöveggé a beolvasott képet.
- Egyes folyóiratok esetében párhuzamosan jelenik meg a cikk egy nyomtatott verziója ábrákkal, képekkel, számításokkal, és egy elektronikus verzió képek nélkül sima ASCII szöveggel.
- Sokszor egyszerre jelenik meg a nyomtatott szöveg és a vele azonos értékű elektronikus verzió.
- És egyre gyakoribb, hogy egy tanulmány vagy cikk papíron már meg sem jelenik, csak az elektronikus verzió hozzáférhető.

Dokumentumtípus szerint feloszthatjuk az elektronikus szövegeket a régi kategóriák szerint könyvekre és időszaki kiadványokra, de új dokumentumtípusokkal is találkozunk, melyek nem férnek be a hagyományos felosztásba:

- Elektronikus könyvek: Pontos címmel és szerzőségi közléssel, megfelelő impresszummal ellátott dokumentumok. Kiadási adatok helyett viszont rendszerint csak verziószámot találunk.
- Elektronikus folyóiratok: Periodikusan megjelenő formában híreket, cikkeket, tanulmányokat közölnek, esetleg még az újságoknál megszokott hasábos elrendezéssel is találkozunk. A régebbi számok az archívumból visszakereshetőek, sőt néhol névre vagy kulcsszóra is lehet keresni.
- Hipertextek, hiperkönyvek: Lineárisan nem megjeleníthető, egy szemantikai háló mentén tetszőlegesen „bejárható” szövegek.
- Multimédia dokumentumok: A dokumentumba hang, kép, videó ágyazódik be, megfelelő számítógépen egyszerre nézhető a kép, hallható a zene, olvasható a szöveg.

2.3. A könyvtárak feladata

Az eszközök és az „alapanyag” új, a feladat a régi. Cél, hogy rendezetté és feltárttá váljon ez az ömlesztett kaotikus és anarchikus dokumentumtömeg. Könyvtárosi alapigazság, hogy a nem feltárt dokumentum nem létezik. A katalogizálás (formai és tartalmi feltárás) - éppúgy mint a hagyományos könyvtárban - a széleskörű használat előfeltétele. A könyvtáros feladata tehát a nyilvántartás, a rendezés, az osztályozás. Megoldás egy olyan elektronikus könyvtár létrehozása, ahol már katalogizált, visszakereshető, formailag és tartalmilag feltárt anyagot talál az „online olvasó”.

A katalogizáláson túl az olvasó rendelkezésére is kell bocsátani a gyűjteményt. Ehhez legalább egy egyszerű csoportosítás, osztályozás kell. A gyűjtés történhet úgy, hogy a könyvtár vagy gyűjtő intézmény saját számítógépére másolja a szövegeket, de akkor könyvtárosi feladat az új verziók figyelése és a rendszeres frissítés. A másik megoldás lehet egy egyszerű adatbázisban a címek mellé csak egyszerű linkek (hivatkozások) elhelyezése, ekkor ezeket kell karbantartani, a megszűnt hivatkozások törlésével. Egy másik fontos szolgáltatásnak kell lennie a böngészés kiegészítése adatbázis alapú kereséssel, hogy legalább szerző, cím és tárgyszó szerint is le lehessen kérdezni az adatbázist. Mindebből következik, hogy az elektronikus szövegeket kezelő könyvtárosnak a könyvtárosi tudás mellett számítástechnikai és szövegszerkesztési ismeretekkel is rendelkeznie kell.

Amíg a könyvtárakban az épület, a gyűjtemény, a gyűjtőkör, a feltárás, a katalógus, a rekordszerkezet, az olvasóterem, a kölcsönzés jól kialakult folyamatok szerint működik, ezen a téren még csak kezdeményezések és próbálkozások történtek.

Szervezeti, gyakorlati szempontból két út áll a könyvtárosok előtt: az egyik a hagyományos könyvtárba integrált elektronikus könyvtár, a jövő könyvtára, melyről a befejezésben szólunk, a másik a könyvtári szervezettől részben vagy egészben független elektronikus szövegarchívum. Mindkettő lehet szakterületi azaz a könyvtári gyűjtőkörhöz hasonló kritériumok szerint gyűjtő, és általános, azaz minden fellelhető dokumentumot integráló gyűjtemény.

Most a szövegarchívumokról ejtünk néhány szót. Külföldön is számos működő példa bizonyítja, hogy tudatos könyvtárépítési munkák kezdődtek el. Némi elméleti bevezetés után ezen külföldi elektronikus szövegarchívumok bemutatásával és ismertetésével foglalkozunk.

3. Az elektronikus szövegarchívumok

Az elektronikus szövegek gyűjtési lehetőségei többfélék. Vannak levelezési lista archívumok, ahol a listára küldött levelek között böngészhetünk. Moderált vagyis szerkesztett listák esetében a moderátor időnként összeszerkeszti a fontosabb hozzászólások tartalmát és ezeket időnként postázza. Ezek gyűjtése is lehetséges mert már kevésbé „zajos” anyaghoz jutunk. Éppen a komolyabb moderált listákhoz kapcsolódva születtek meg az elektronikus folyóiratok, amelyek már pontos periodicitással jelennek meg, és ezeket „előfizetve” már nemcsak hozzászólásokat hanem kész cikkeket, tanulmányokat gyűjthetünk.

Teljesszövegű archívumoknak azonban nem ezeket nevezzük, hanem azokat, ahol dokumentumértékű művek teljes szöveggel találhatók meg. Föl kell tennünk a kérdést, hogy mihez képest teljesszövegűek ezek a dokumentumok? Legtöbbször a nyomtatott változathoz képest, hisz a szövegarchívumok nagy része autentikus nyomtatott szövegek elektronikus változatát gyűjti, csak kisebb része a nyomtatásban meg nem jelent műveket. Ez utóbbiaknál pedig rendszerint maga a szerző garantálja a cikk, tanulmány vagy szépirodalmi mű teljesszövegűségét.

Vegyük sorra most az elektronikus szövegarchívumok jellemzőit:

- Elektronikusan rögzített szövegeket gyűjt. Ennek egyik fajtája ha az összes dokumentumot letöltik a helyi gépre, tehát ebben az esetben egy adott számítógép (szerver) tekinthető „raktárnak”, ahol az adatállományok (fájlok) maguk a „könyvek”. Távoli elérés esetén pedig csak a katalógus van a saját gépen, a távoli fájlokra hivatkozások (linkek) mutatnak.
- Teljes szövegű anyagokat tartalmaz, tehát nem tömörítvényeket, annotációkat illetve bibliográfiai adatokat.
- Olyan dokumentumokat gyűjt, melyeknek legalább az írója és/vagy címe meghatározható, esetleg fel is van tüntetve.
- A dokumentumnak fellelhető a nyomtatott eredetije, tehát behasonlítható, vagy ha nem, a mű írója „adományozta” a szöveget a gyűjteménynek.
- Valamilyen katalógus, regiszter, esetleg keresőrendszer segíti a keresést. Ez lehet maga a gopher-struktúra, egy keresőprogram, amely a dokumentumok fejlécében keres, vagy egy szabadszöveges keresést nyújtó program.
- Legtöbb esetben maguk a dokumentumok is valamilyen hierarchikus elrendezésben vannak tárolva, így ez is segítheti a visszakeresést. Vagy lehetnek abc-sorrendben; a már említett gopher fa-struktúrájában; esetleg az ETO (UDC) szerint elrendezve.

3.1. Példák elektronikus szövegarchívumokra

3.1.1. A Gutenberg-project

A Gutenberg-project (jg.cso.uiuc.edu, tükrözése: ftp.sunet.se) kitalálója és koordinátora Michael S. Hart az Illionis Benedictine College-ban az elektronikus szövegek professzora. Azért indította a mozgalmat, hogy elősegítse az elektronikus szövegek létrehozását és terjesztését, hogy ingyen vagy nagyon olcsón hozzá lehessen férni szabad terjesztésű elektronikus dokumentumokhoz. Hart egy 500 önkéntesből álló csapatot vezet, akik begépelnek vagy scannerrel bevisznek szövegeket, hibákat javítanak, utánajárnak a copyright ügyeknek, és segítenek további önkénteseket találni.

Hart 1971-ben (ekkor ő lehetett körülbelül a 100. ember az Interneten) begépelte a Függetlenségi Nyilatkozatot és elküldte a kollégáinak. Ettől az időponttól számítják a mozgalom születését. „Az emberek azt mondták, hogy örült vagyok, mert könyveket akarok számítógépre rakni.” - nyilatkozta egyszer. A project idén lesz 25 éves, idén tervezik elérni az 1000-es dokumentumszámot, 2001-ig pedig 10.000 könyvig akarnak elmenni. 1995-ben 250 volt a könyvek száma, tehát elérték a kitűzött cél 2.5%-át, de sok mű már a „nyomdában” van. A tempót jellemzi, hogy amíg 1994-ben havi 4 könyvvel gyarapodott a gyűjtemény, addig 1995 őszén már két nap alatt 9 dokumentummal lettek készen.

A mai napig ragaszkodnak a sima (Plain Vanilla) ASCII kódban való rögzítéshez a gépfüggetlenség érdekében.⁶ „Az a stratégiánk, hogy az anyagaink a felhasználók 99 százalékához eljuthassanak” - állítja Hart. Hogy mégis megmaradjanak a művek tipográfiai jellegzetességei a vastagbetűs, aláhúzott, vagy dőltbetűs részeket nagybetűssé alakítják, így csaknem minden számítógépen olvashatók a könyvek.

Ha Hartnak sikerül a terve, akkor az ember letölthet egy 10 ezer kötetes könyvtárat 100 dollárért, plusz a hordozó (floppy) ára. Ha csak az USA százezer könyvtárának 10 százaléka segítene, Hart szerint az eredmény „egy valódi közkönyvtár lenne”, ahol a könyvek soha nem lennének előjegyezve, újranyomtatva, újrakötve, átrendezve, és ahol soha nem kellene várni egy dokumentumra. „Minden mű minden olvasónak mindenhol és mindenkor elérhető lesz.” - mondja.⁷

3.1.2. Egyéb külföldi kezdeményezések

Sok Gutenberg-projecthez hasonló, bár talán nem ennyire grandiózus kezdeményezés létezik a hálózaton. Álljon itt most egy kis ismertető a fontosabb projectekről⁸:

- Az Online Book Initiative (gopher.std.com) célja, hogy gyűjtse és nyilvánosan hozzáférhetővé tegye a hálózaton elszórva található elektronikus könyveket és publikációkat.
- A Wiretap Electronic Text Archives (wiretap.spies.com) és a Working Papers in Economics (econwpa.wustl.edu) szakmai szövegek, working paperek, preprintek, nyomtatásban meg nem jelent cikkek, tanulmányokat gyűjt elsősorban a közgazdaságtan és a kereskedelem témakörében.
- Egy kiadó hozta létre az Academic Press Electronic Access Library-t és nagy ütemben fejleszti. A folyóiratcikkek tartalmazó archívum havi 2000-es cikkgyarapodással büszkélkedhet.⁹
- Egyszerűen „Elektromos Könyvtár”-nak hívja magát ez az igazi internetes kezdeményezés: Electric Library (www.elibrary.com). A katalógus-listában kis ikon mutatja, hogy milyen formátumban van a szöveg. Az ikonra kattintva a dokumentum a választott formában letölthető és rögtön ki is nyomtatható. 150 napilap, több száz folyóirat cikkeit tartalmazza, valamint 2000 klasszikus művet és 3000 referenzművet.¹⁰
- A Library of Congress archívuma példa arra a típusra, ahol csak linkek mutatnak a dokumentumokra: Links to Electronic Text Collections (marvel.loc.gov)

⁶ Zimányi Magdolna levele a MEK-L listán. 1994. jún. 24.

⁷ Sanchez, Robert: The Digital Press = Internet World 1995. szept. A cikket Drótos László fordította és tömörítette. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, könyvtárgan-informatika polc, filenév: gutnberg.hun

⁸ Horowitz, Lisa L.: Directory of E-text Centers. Továbbított levél a MEK-L listán, 1994. aug. 9.

⁹ Horváth Péter: Az elektronikus könyvtár - valóság vagy álom = Mit nyújt a könyvtáraknak az Internet. Konferencia-előadás. OSZK 1995. nov. 11.

¹⁰ Váradi György levele a KATALIST-en. 1996. febr. 1.

Az amerikai egyetemek projectjei főleg klasszikus szépirodalmi, történelmi és filozófiai műveket gyűjtenek.

- A Virginiai Egyetem Aldebaran könyvtárának kezdeményezése: The E-text Center & Online Archive of E-texts. Adatbázisok: Oxford English Dictionary, The English Poetry Database 1780-1900, The Patrologia Latina, The Old English Corpus.

- CETH (Center for E-Texts in the Humanities, www.ceth.rutgers.edu). A Rutgers és Princeton Egyetem projectje.

- Georgetown Egyetem projectje: Center for Text & Technology at Georgetown University (www.georgetown.edu) A gyűjtemény filozófiai művek (pl. Hegel Feuerbach) kritikai kiadásai mellett építi a Labyrinth adatbázist, mely középkori tudományos és történelmi források gyűjteménye. Itt vezetnek egy katalógust a többi hasonló egyetemi projectről is: Catalogue of Projects in E-texts at the Center for Text & Technology.

- A New York Universityn érhető el a TGL (Thesaurus Linguae Graecae - a görög nyelv tezaurusza) és a CETEDOC (Collection of Christian Latin Texts - A Latin kereszténység szövegei) teljesszövegű adatbázis.

- A Dartmouth Collage Library (library.dartmouth.edu) fejleszti a Dante-project nevű teljesszövegű archívumot¹¹, mely a reneszánsz olasz költők és írók műveit tartalmazza, többek közt Dante Isteni Színjátékát. Ugyanitt található az Erasmus-project keretében gyűjtött sokféle könyv például az Enciklopedia Britannica vagy az Oxford English Dictionary elektronikus verziója.

- Women Writers Project név alatt gyűjti a Brown University of Rhode Island nőírók novelláit, verseit, esszéit, színműveit. Már több mint 200 különböző szöveget gyűjtöttek össze

- A Carnegie Mellon University „English Server”-én több ezer dokumentum van, amit az egyetem gyűjtött és/vagy gépeltetett be.¹²

Európában bár kevesebb, de mégis értékes kezdeményezés született eddig:

- Alex -- A Catalogue of Electronic Texts (rsl.ox.ac.uk): a leghíresebb európai kezdeményezés. 700 könyvet és egyéb szabad terjesztésű szöveg lelőhelyét gyűjtötték össze egy katalógusba. Maguk a művek itt sincsenek a központi szerveren, az csak távoli állományokra mutató linkeket tartalmaz - mint ahogy ezt láttuk a Library of Congress esetében - ezért tulajdonképpen inkább virtuális könyvtár, mint szövegarchívum. Viszont itt lehet szerző, cím, nyelv és téma szerint keresni, sőt OPAC-ba tölthető MARC-rekordokat is csatoltak a szövegekhez.

- Oxford Text Archive (ota.ox.ac.uk) egy nagy gyűjteményt tartalmaz a görög, latin, és angol klasszikus szépirodalom és filozófia témaköreiből.

- Az angliai Leeds egyetemének kezdeményezése a BCMSV (Brotherion Collection Manuscript Verse), ami tulajdonképpen közép- és újkori angol kéziratok indexelt teljesszövegű adatbázisa.

¹¹ Bakonyi Géza: A NETWORKSHOP '94 konferencia előadásanyaga. (Keszthely 1994. ápr. 6-8.) 27-29. p.

¹² Bárki elküldheti kedvenc (angol nyelvű) művét a contrib@english.hss.cmu.edu e-mail címre.

- A Runenberg project (gopher.lysator.liu.se vagy www.lysator.liu.se) skandináv (norvég, svéd, finn nyelvű) szövegek gyűjtésére szakosodott a Gutenberg-projecthez hasonló célkitűzéssel.
- A GHETA (Groningen Historical Electronic Text Archive) a hollandiai Groningen egyetemének gyűjteménye, történelmi témájú szövegeket tartalmaz.
- Végül egy német példa: Bonnban található az IKS (Institut für angewandte Kommunikations- und Sprachforschung) archívuma, mely többek között Emmanuel Kant összes műveinek kritikai kiadását tartalmazza elektronikus formában.

4. A Magyar Elektronikus Könyvtár

A külföldi, néhol rendezetlen elektronikus szövegarchívumokban sokszor leszűkítik az állományt bizonyos témákra vagy dokumentumtípusokra, illetve csak linkek mutatnak más gépeken levő állományokra. A magyar kezdeményezés ezzel szemben emberi erőt is bevonva, a hagyományos könyvtárhoz hasonlóan kíván gyűjteni, rendszerezni és szolgáltatni. Olyan állandóan nyitvatartó, ingyenes, nyilvános, bárhol a világból elérhető közkönyvtár akar lenni, melyre még külföldön sem akad nagyon példa.

Itthon bár viszonylag későn, de annál gyorsabban fejlődött ki az Internet és az Internet-kultúra. Igaz, hogy a magyar gopher és WWW szervereken nagyrészt tájékoztató és forrásközvetítő jellegű anyagok voltak, melyek egy adott intézmény információs rendszerének „termékei”. De hamarosan megjelentek az első magyar nyelvű elektronikus szövegek is. Ezek nyilvánosan elérhetőek voltak az egyetemi gopher-szerver szolgáltatásokon keresztül, és olyan FTP archívumokon keresztül mint a PETRA fájl-archívum. 1993 őszén Drótos László vetette fel a KATALIST levelező listán a problémát, hogy ugyan vannak már elektronikus dokumentumok, el is érhetőek nyilvánosan, de eseti jellegük és a hiányzó könyvtárosi szakmai háttér miatt nehézkes a nyilvántartásuk és visszakeresésük. Rögtön elő is állt azzal az ötlettel, hogy még mielőtt a magyar nyelvű Interneten is eluralkodna a káosz, ki kell alakítani egy szövegarchívumot, ahol ezek a szövegek mindig, mindenkor és mindenkinek rendelkezésére állnak.

A hazai egyetemi könyvtárak, ahol a hálózatok elérhetőek voltak, 1993-94 körül nem vállalkozhattak arra, hogy az elektronikus szövegek gyűjtésének „kalandjába” belekapcsolódhassanak, hisz éppen a könyvtári automatizáció bevezetésének kellős közepén voltak. Más könyvtárakban pedig még nem nagyon volt elérhető a hálózat.

4.1. A MEK története

Így történt, hogy az IIF 1993-as Gopher-építő pályázata eredményeképpen létrejött az az „infrastrukturális” háttér amelyre épülve elindult a Magyar Elektronikus Könyvtár project. A MEK-project induláskor azt a célt tűzte ki maga elé, hogy egy közös - egyetemek és könyvtárak fölötti - elektronikus szövegarchívumot alakítson ki. Megfogalmazva egyúttal azokat a szabályokat és alapelveket is, melyek az elektronikus szövegek itthoni gyűjtésére, tárolására és kezelésére vonatkoznak és mintául szolgálhatnak majd a hivatalos könyvtári kezdeményezéseknek, melyek várhatóan hamarosan megindulnak. A terv szerint ez az archívum lenne a magyar nyelvű teljesszövegű dokumentumok union-katalógusa. Az ötlet felmerülése után az IIF felkarolta a vállalkozást és hivatalosan egy „Internet-típusú hazai információs rendszerek felhasználó-orientált fejlesztése” nevű projectjének alprojectjévé tette.¹³

Most lássuk az események rövid kronológiáját:

- 1993 október: Drótos László felvetése a KATALIST-en.
- 1994 tavasz: A NETWORKSHOP és a Pocok-workshop keretében kialakulnak a MEK ajánlás körvonalai.
- 1994 május: elindul a MEK-L levelezőlista.

¹³ Kokas Károly: Internet felhasználói program = Infopen. 1995. 12. no. 35-36. p. vagy: <http://www.bibl.u-szeged.hu/~kokas/iif.html>

- 1994 szeptember: A Magyar Elektronikus Könyvtár belekerül az IIF hivatalos projectjébe.
- 1994 november 1.: A végleges MEK.RFC 1.0-ás verziója.
- 1994 vége elérhetővé válnak a BKE és a Miskolci Egyetem gopher-szerverein az első MEK-tesztkönyvtárak.
- 1995 március.: A Tudományos és Műszaki Tájékoztatásban megjeleni a MEK-ajánlás¹⁴ és Moldován István hosszabb tanulmánya¹⁵, így a kezdeményezés széles körben ismertté válik.
- 1995 tavasz: Az IIF új központi gépén, a Helkán elkezdődik a MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR tesztelése.
- 1995 ősz: A MEK kísérleti üzeme, kész az ideiglenes WWW-felület is.
- 1995 november 1.: A tervezett hivatalos megnyitó különböző okok miatt elmarad, de megjelenik az RFC javított 1.1-es verziója¹⁶.
- 1996 március: az új hivatalos megnyitó az Internet-Expo magyar pavilonjának felavatása kapcsán.

4.2. A MEK célkitűzései

A Magyar Elektronikus Könyvtár egy igazi Internet vállalkozás kíván lenni: lelkes amatőrök és együttműködő szakmabeliek összefogásával ötvözni akarja az elektronikus szövegek új jelenségét és a könyvtári feldolgozás hagyományos technikáját.

A MEK azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy

- a magyar nyelvű, vagy magyar vonatkozású,
- szöveges, dokumentumértékű elektronikus anyagokat,
- melyeknek terjesztése a számítógépes hálózaton nem tiltott
- összegyűjti, katalogizálja és szolgáltatja.

A MEK állományába bekerülhetnek olyan elektronikus dokumentumok, melyeknek már valahol megjelent a nyomtatott verziója, és olyanok is, melyeket nyomtatott formában még nem publikáltak. De a MEK nem gyűjt szoftverleírásokat, hírcsoport-anyagokat és levelezési listákon közzétett leveleket, valamint nem foglalkozik nyomtatott szövegek géprevitelének megszervezésével sem.

A Magyar Elektronikus Könyvtár gyűjtőköre az első fázisban a tudományos, kutatási és oktatási szféra dokumentumaira terjed ki, valamint a szépirodalomra. Dokumentumtípus szerint ezek lehetnek egyszeri megjelenésű vagy periodikus művek is. Terjedelmi, tartalmi, minőségi korlát nincs, a MEK könyvtárosai nem akarnak szerkesztőség vagy kiadóhivatal lenni. Az elektronikus szövegek gyűjtésének nem a papíralapú anyag kiváltása a célja, de szívesen közzétesznek olyan dokumentumokat, melyek esetleg anyagiak híján nem kerültek kiadásra.

¹⁴ Ajánlás a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz. 1.0 verzió. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 42. vol. 3. no. 111-116. p.

¹⁵ Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtárról = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 42. vol. 3. no. 97-103. p.

¹⁶ Ajánlás a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz. 1.1 verzió. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, Irrattár, filenév: rfc.hun

A feldolgozásban a MEK igyekszik az évszázados eszközöket (mint begyűjtés, katalogizálás, témák szerinti rendezés) ötvözni sajátos internetes megoldásokkal (mint spontán szerveződés, erőforrás- és munkamegosztás, ingyenesség, rutinfeladatok automatizálása).

4.3. A MEK-ajánlás

Vizsgáljuk most meg részletesen a fentebb említett ajánlást, hogy képet kaphassunk az elektronikus szövegek kezelésének és komolyabb feltárásának egy lehetséges módjáról.

4.3.1. Formátum és tárolásmód

Mivel külföldön is sokféle formátumot használnak a szövegek tárolására és itthon még az ékezetek is megnehezítik a helyzetet, szükség volt néhány Magyarországon is elterjedt formátum kiválasztása és támogatása. Ezek az ASCII ékezet nélküli kódkészlet, az ISO 8859-2 (Latin-2) kódkészlet, a HTML és a TeX formátum. Ezenkívül vannak megtűrt formátumok is: a Word vagy WinWord, az RTF, a Ventura és az SGML formátum. Ha esetleg valamilyen dokumentum más formában van akkor az tömörítve, a megjelenítőprogrammal együtt szerepel az állományban. Egy dokumentum egy állományban van, kivéve, ha nagyon hosszú, vagy nagyon sok részből áll, mert akkor ezek is tömörítve szerepelnek, még hozzá PKZIP formátumban. Leggyakrabban Latin-2 ékezetes, 70 karakteres sorokba vannak tördelve a dokumentumok úgy, hogy letöltés előtt online böngészhetők legyenek. Ennek a tárolási módnak egyetlen hátránya, hogy a szöveg tipográfiai jellemzői (a dőlt szedés, az aláhúzás, a betűméret) elvesznek. Ahol ez fontos, ott tömörítve megtalálható a szöveg valamilyen fejlettebb formátumban, pl. Wordben. A tárolásmódról még annyit, hogy minden szöveget a központi szerveren kell elhelyezni, nem megengedett más gépeken találó állományra mutató linkek elhelyezése.

4.3.2. Leírás, visszakeresés

Az azonosítás és a visszakereshetőség érdekében minden dokumentum egy bibliográfiai fejléccel van ellátva. Ez a szabványos bibliográfiai leíráshoz képest hiányos: csak alapadatokat rögzít, de a kereséshez ez is elég. A mezők sorrendje a következő:

- TI: (title) a dokumentum címe/alcíme/sorozati címe/neve
- AU: (author) a dokumentum szerzője
- NA: (name) a dokumentum összeállítója/ tulajdonosa/fordítója/ beírója/közreadója
- DT: (document type) a dokumentum típusa/jellege/formája
- PD: (publication date) a dokumentum készítési/ megjelenési/ közreadási dátuma
- NO: (number) a dokumentum sorszáma/ verziószáma/kódszáma/kötetszáma
- SO: (source) a dokumentum forrása/ származási helye/más formátumú elérése
- KW: (keyword) a dokumentum témaköre/jellemző kulcsszavak
- NT: (note) tetszőleges, max. egy-két soros megjegyzés

Csak a TI: és az AU: (vagy az NA:) mezők kitöltése kötelező.

A MEK automatikus kereső és katalogizáló programjai kiolvassák és hetente frissített online adatbázisba szervezik a fejléc mezőinek tartalmát, ezért ezeknek mindenképpen ékezetes, vagy ékezet nélküli ASCII-kódban kell lenniük. Később majd a Boole-operátorok használatára is lesz lehetőség.

4.3.3. Gyűjtés és szolgáltatás

A gyarapítást és rendezést önkéntes „virtuális könyvtárosok” végzik, akiket a MEK terminológia szerint polcgazdáknak hívnak. Az egy-egy területet elvállaló polcgazdák feladata a gyarapítás, a formázás (szükség szerint konvertálás), a MEK fejléc elkészítése, és esetleg lektorálás, ha könnyen hozzáférhető az eredeti szöveg (pl. a szépirodalmi műveknél). A KW: mezőt is ők töltik ki a dokumentum tartalmát leginkább kifejező szabad tárgyszavakkal, de aki vállalkozik rá, saját kis tárgyszókatalógust is készíthet.

A gyarapítás úgy történhet, hogy a polcgazda figyeli az adott témakörben megjelenő elektronikus folyóiratokat, intézeti gopher- és WWW-szervereket, levelezőlistákat, és a releváns dokumentumokat letölti. Szerzőkkel és kiadókkal is kapcsolatot tarthat, és felhasználhatja azokat a dokumentumokat, melyeknek copyrightja a nonprofit felhasználást nem tiltja. Ha szükséges, egy adományozó nyilatkozatot is ki kell töltenie azzal, aki saját írását a MEK-nek adományozza.

4.4. A MEK az olvasó szemével

Most vessünk egy pillantást úgy a MEK-re, mintha olvasóként lépnénk be a könyvtárba. Mint már fentebb elmondtuk a MEK az IIF központi gépén, a Helkán van. Ez egy modern SUN gép 150 Gigabyte háttértárral és a Sun Solaris operációs rendszere fut rajta. A MEK gopher-szervere a ‘gopher://gopher.mek.iif.hu’ URL címen található meg, de már működik a ‘http://www.mek.iif.hu’ World Wide Web cím is. Ezenkívül FTP-vel és E-mail segítségével is bejuthatunk, de ezek bonyolultabb megoldások, itt most nem térünk ki a részletekre. Tehát szemben állva a „könyvtár épületével”, azon hat „bejárati ajtót” találunk. (Lásd az 1. mellékletet). Ez az ötletes megoldás szólít fel bennünket, hogy válasszunk az ékezetes megjelenítések között. Az ékezetekről már szóltunk, most csak annyit, hogy a gépen a szövegek túlnyomó része Latin 2-es kódkészletben van tárolva, de egy kis konvertáló programmal, melynek neve ‘gmirr’, a többi kódkészlet szerint is böngészhetünk az állományban. Minderre végül is azért van szükség mert az olvasók különböző protokollokon keresztül lépnek be a könyvtárba, és ezek a protokollok „értik” különbözőféleképpen a magyar ékezetes betűket. Ha a mi kliensprogramunk valamilyen Web-böngésző, vagy valamilyen Windows alkalmazás, célszerű az „ISO 8859-2 (Latin-2) ékezetes ajtó”-n belépünk a „portára”. Ha a kliens PC-n, DOS alatt fut, akkor a 852-es vagy a 437-es (CWI) ékezetes ajtó ajánlható. Akik csak GopherMail segítségével tudnak hozzáférni a MEK anyagaihoz, azoknak a repülő ékezetes forma a megfelelő, mert erről tetszőleges formába tudják átkonvertálni a file-okat. Olyan géppel, terminállal, operációs rendszerrel, vagy kommunikációs programmal, amelyikkel nem lehet magyar ékezeteket megjeleníteni, érdemes az „ékezet nélküli ajtó”-n bemenni, mert az ilyen szöveg könnyebben olvasható, mint a repülő ékezetes.

A porta képernyőképét az 2. mellékleten láthatjuk. Menjünk végig a választható opciókon! Az üdvözlő felirat mögött egy rövid ismertető van az egész könyvtárról. Az információs pultnál tulajdonképpen a MEK-kel kapcsolatos „gyakran ismételt kérdésekre” kapunk válaszokat a kis FAQ gyűjteményben. A MEK irattár a projecttel kapcsolatos információkat, cikkeket gyűjti össze, míg a „Ruhatár és raktár” az állományok megjelenítéséhez, esetleges átkódolásához vagy kicsomagolásához szükséges programokat tartalmazza. A könyvtári faliújságon aktuális információkat helyeznek el a könyvtárosok, a vendégkönyvbe viszont az olvasók ötleteit és véleményét várják.

Innen léphetünk be az olvasóterembe. (Képernyőkép a 3. mellékleten.) A teljes gyűjtemény innen az olvasóteremből érhető el. Hierarchikus elrendezettségben vannak a polcokra feltéve

az olvasnivalók egy meghatározott tematikus rendben (4. melléklet) A menükön belül a cím első 65 karaktere látszik, eszerinti abc-sorrendben sorakoznak a dokumentumok, kivéve a szépirodalmi polcot, ahol a szerzők szerinti betűrend a sorrend. Egy hierarchikus menüponttal továbblépve (5. melléklet) láthatjuk a részletesebb felosztást. Jelenleg csak azokon a polcokon van anyag melyek neve után csillag áll. Ha egy menüpont mögött nem található dokumentum, akkor egy „Ez a dokumentum már nincs a MEK állományában!” hibaüzenet jelzi, hogy a szöveg valamilyen okból törölve lett.

Az olvasóterembe visszatérve itt találjuk még a katalógust és két külön listát. Ez utóbbiak egyike a „Gyarapodási lista”, mely a rendszeres olvasók dolgát könnyíti meg, mert innen is elérhetők az új szerzemények körülbelül egy hónapra visszamenőleg. A másik lista az „Ajánlott olvasnivaló” címet viseli. Itt a polcgazdák szubjektív ajánlatát találjuk illetve a leggyakrabban keresett, időszerű és érdekes anyagokat. A lista tartalma időnként változik és bővül.

A katalógus nemsokára a legfontosabb különlegessége lesz a könyvtárnak, de még fejlesztés alatt áll, csak kezdetlegesen működik. Itt lehet a már említett fejlécekben keresni. Ha csak a keresőkérdést írjuk be (pl.: ‘számítógép’) a program az összes mezőben keres, de ha a mezőjelet is elírjuk (pl.: ‘KW: számítógép’), akkor csak az adott mezőket nézi végig. Jelenleg még a Boole-algebra szerinti keresés nem működik.

Az olvasóteremből visszatérve a portára, ott találunk egy átjárót, ami a „Virtuális világkönyvtár”-ba vezet azaz a külföldi (6. melléklet) és a MEK-en kívüli hasonló magyar elektronikus szövegarchívumok (7. melléklet) felé. Innen elérhetők még azok az ismert keresőrendszerek is, melyek megkönnyítik a navigálást az Interneten. Az FTP-hez az Archie, a Gopherekhez a Veronica, a WWW-hez pedig a Yahoo!, a Lycos, a WebCrawler, az AltaVista és hasonló „keresőgépek” adnak segítséget.

Befejezve barangolásunkat, most vessünk egy pillantást a MEK jövője felé:

- Tervezik egy kifinomultabb katalógus kialakítását, ahol lehetőség lesz a dokumentumokban való teljesszövegű keresésre is mind az ASCII, mind a HTML fájlokban.
- Kialakítható majd egy „Folyóiratolvasó”, ami a magyar elektronikus újságok archívuma lenne, teljesszövegű keresési lehetőséggel.
- Lehetőség lesz majd a MEK-et egy igazi virtual reality felületen keresztül is elérni, ahol valódi olvasóterem, polcok és katalógus lesz. Ezt egy új programozási nyelven, a VRML (Virtual Reality Modelling Language) nyelven fogják a hozzáértők elkészíteni.¹⁷
- Nagy előrelépés lesz, ha sikerül a címek mellett egyéb adatok (szerző, dokumentumtípus, rövid kivonat stb.) feltüntetése a menükben.
- És ami témánk szerint a legfontosabb: tervezik a MEK gyűjteményében levő művek bibliográfiai adatainak beépítését hagyományos könyvtárak online katalógusaiba, hogy egy találati halmazba kerüljenek - egy keresés eredményeként - a hagyományos és elektronikus dokumentumok.

Ennél már csak az lesz kézenfekvőbb, ha maguk a könyvtárak kezdenek bele az elektronikus szövegek gyűjtésébe. Befejezésképpen vessünk egy pillantást erre a témakörre!

¹⁷ A témához lásd: Oppenheim, Charles: Virtual reality and the virtual library = Information Services and Use. 13. vol. 1993. 3. no. 215-227. p.

5. Az elektronikus könyvtár

Az Internetet komolyan kell venni! A könyvtárakra fontos szerep vár! Az Internet várja a könyvtárosok megjelenését! A könyvtárak feladata: magukévá tenni a problémát és élére állni a fejlődésnek! Ilyen és ezekhez hasonló szavakkal buzdítják egymást a könyvtárosok látván egyrészt a feldolgozásra váró információhalmazt, másrészt azokat a független archívum-kezdeményezéseket, melyek sikerrel birkóznak meg a katalogizálás feladatával.

Azokról a gondokról már szoltunk, hogy nehéz meghatározni az elektronikus dokumentumok forrását, formáját, elérhetőségét és az is probléma, hogy milyen alapon kell gyűjteni az elektronikus információkat. De hát az adatfeldolgozás a könyvtár feladata, dokumentumtípustól függetlenül!

Eddig a könyvtárak ugyan nyilvános, de földrajzilag korlátozott elérhetőségű intézmények voltak. Ha megvalósulna az elektronikus könyvtárak ötlete, azok a világ bármely pontjáról, bármikor elérhetőek lennének bárki számára.

5.1. Az elektronikus könyvtár terve

Ahhoz, hogy a könyvtár elektronikus könyvtárrá fejlődjön, azaz az olvasó az elektronikus dokumentumokat párhuzamosan tudja keresni a hagyományos dokumentumokkal - egy helyen, egy OPAC-ban - az információhoz való hozzáférés három szintjét kell integrálni:

- Helyben olvasható nyomtatott dokumentumok online katalógusa.
- Helyben tárolt (letöltött) elektronikus dokumentumok teljeszövegű adatbázisa, az online olvasói katalógusba integrált katalógustételekkel.
- Hálózati virtuális könyvtár, ami nemcsak az Internetre való kijutást tenné lehetővé, hanem konkrét linkekkel rámutat konkrét dokumentumokra, melyek a könyvtár gyűjtőkörébe tartoznak, és így egy kattintásra elérhetővé válnának.

Így feloldódna a dilemma, hogy a könyvtár gyűjtse (birtokolja) a dokumentumokat, vagy elég-e a hozzáférést biztosítani.

Mindez azokat az olvasókat érintené akik hagyományos módon személyesen keresik fel a könyvtárat. De a könyvtáraknak fel kell készülniük az „online olvasók” kiszolgálására is, akik a hálózaton keresztül kívánják igénybe venni a könyvtár szolgáltatásait. Ők az online művek online katalógusába léphetnének be és a keresett műveket letöltve otthon olvashatnák.

Az olvasók kiszolgálásán kívül a könyvtár egyéb munkafolyamataira is hatással lenne az elektronikus szövegekkel való komoly foglalkozás. A téma szerteágazó volta miatt itt most csak két területről szólunk:

- Gyarapítás: A könyvtári gyűjtemény számára fontos eldönteni, hogy elsődleges-e vagy másodlagos-e egy elektronikus szöveg, azaz van nyomtatott megfelelője, vagy nincs. Ha nincs akkor természetesen csak ez az elektronikus verzióval rendelkezik a könyvtár. Ha van, és az megvan a könyvtár állományában akkor a nyomtatott példány bizonyos funkcióit ki tudja váltani az elektronikus verzió. A legfontosabb viszont az az eset, amikor van ugyan az elektronikus dokumentumnak nyomtatott verziója, de az nincs meg a könyvtár állományában. Ebben az esetben a könyvtár a telefonszámla díjáért hozzájuthat egy olyan dokumentumhoz,

melyért - ha nyomtatott - esetleg a tízszeresét kellene fizetnie. Ez a mai magyar valóságot ismerve egy egészen lényeges szempont.¹⁸

- Könyvtárközi kölcsönzés: A mai rendszer - a postai könyvküldés - végórát éli, veszélyeztetve van az UAP (Universal Availability of Publications), a közelmúlt legfontosabb könyvtárosi elve, nemcsak az óriási postaköltségek miatt, hanem a könyvtárak félelme miatt is, hogy elveszik az általuk drága pénzért vásárolt anyag. Működő példák bizonyítják, hogy életképes az EDD (Electronic Document Delivery), az elektronikus dokumentumtovábbítás. Még ott tartunk, hogy a kért dokumentumot beszkennek és úgy küldik el. Ez jól működhet, ha nyomtatott anyagról van szó, de - talán - meg is szűnhet a könyvtárközi kölcsönzés, ha az olvasó a megtalált cikk teljes szövegét akár Ausztráliából is pillanatok alatt letöltheti egy folyóirat retrospektív cikkadatbázisából.

5.2. Az integrált rendszerek új arca

A megoldás az integrált könyvtári rendszerek felvértéke olyan tulajdonságokkal, melyek lehetővé teszik az elektronikus dokumentumok kezelését. Egyes hazánkban is elterjedt könyvtári rendszerek pl. az ALEPH, a Voyager és az OLIB (ORACLE Libraries) már képesek elektronikus dokumentumok kezelésére. Az ALA (American Library Association) pedig már dolgozik a MARC formátum módosításán. A terv szerint a 856-os mezőbe, melynek neve „Electronic location and address” (Elektronikus helymeghatározás és elérés), a dokumentum URL-jét írják.¹⁹

5.3. A virtuális könyvtár

Ha pedig kialakulnak a könyvtárak gyűjtőkör szerinti elektronikus könyvtárai, ezeket össze lehetne kapcsolni egyetlen virtuális könyvtárrá szervezve.²⁰ Ez egységes menürendszert, keresőfelületet és terminológiát jelentene, osztott bibliográfiai adatbázisokhoz kapcsolódó osztott teljesszövegű adatbázisokat. Azaz a magyar könyvtári szolgáltatások egy helyen való elérését, mondjuk egy ‘Hungarian Library Homepage’-en. A heti frissítés alkalmával minden tagkönyvtárban egy program átnézné a többi szervert és aktualizálná saját adatait. Külföldi drága CD-ROM-okból 3-4-et kellene venni az országnak és azok a hálózatba kapcsolva bárholnan elérhetők lennének. Ez lenne az Elektronikus Könyvtárak Országos Hálózata: a Nemzeti Virtuális Könyvtár.

És hogy bizonyítsuk a kételkedőknek és szkeptikusoknak, hogy ez nem egy fiatal lelkes szakdolgozatíró víziója, lássunk egy részletet az „Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására” című dokumentumból:

¹⁸ Bálint Lajos: A kutatás, fejlesztés, felsőoktatás, könyvtárak és közgyűjtemények információs infrastruktúrája: eredmények és tervek = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 42. vol. 1995. 11/12. no. 415-426. p. Az 5.3. pontban a szerző konkrét számításokkal bizonyítja, hogy a hálózat több tízezer használója azon a pénzen, amelyen korlátlanul veheti igénybe az Internet szolgáltatásait, évente egy darab szakkönyvet tudna megvenni.

¹⁹ Caplan, Priscilla: Az Internet információforrások katalogizálása. 1993. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, könyvtártan-informatika polc, filenév: caplan.hun

²⁰ Bauwens, Michael: The role of cybraryans in the emerging virtual age = FID News Bulletin 44. vol. 1994. 7/8. no. 131-137. p.

„...igyekezni kell egy legalább lekérdezési szinten elérhető -- s egyre több könyvtári OPAC-ot magába foglaló -- ‘központi lelőhelykatalógust’ létrehozni, akár valóságos adatbázisban, akár lekérdező felület szintjén. Rövid távon üzembe kell helyezni egy online Nemzeti periodika Adatbázis rendszert, amelyet egyre több könyvtárnak kell online ‘töltenie’ is. Erre épülhetne később a magyarországi föllelhetőségű folyóiratcikkek könyvtárközi rendszere, akár az amerikai UNCOVER mintájára. A metainformációs rendszerek összekapcsolásával föllálló, az egész magyar könyvtári információs szervezetet, mint egyetlen egységes nemzeti információs virtuális világot felmutató rendszer, a külvilág számára, mint a hungarológia teljességét képviselő elektronizált struktúra is megjelenik. Ezért meg kell valósítani -- külföldi példák nyomán is (pl. Gutenberg project stb.) -- az elektronikusan elérhető magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású szövegek gyűjteményét is (Magyar Elektronikus Könyvtár).”²¹

²¹ Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. Különszám. 1994. május.

Függelék: A copyright kérdése

Szükséges még néhány szót ejtenünk a szerzői jogokról az elektronikus szövegek esetében. Nem véletlenül találhatók az elektronikus szövegarchívumokban túlnyomó többségben olyan művek, melyeket már nem véd a szerzői jog és olyan dokumentumok, melyeknél a szerző engedélyezte a szabad terjesztést.

A téma nagyon szerteágazó és egészen más típusú - jogi - szemléletet feltételez, így csak néhány elméleti gondolatot villantunk fel, és néhány MEK-re vonatkozó gyakorlati szempontot említünk meg.

Ha a könyvtáros abból indul ki, hogy az Interneten már megtalálható elektronikus szövegek kezelése érdekli, a copyright szempontjából nyert ügye van. Bízhat abban, hogy az anyagnak, amit a hálózaton talál, rendezett a copyrightja - legalábbis ami az angol nyelvű szövegeket illeti. Súlyos kérdésként merül fel azonban a szerzői jog problémája akkor, ha a jövő felé tekintünk és lépéseket akarunk tenni a nyomtatásban megjelent művek elektronikus terjesztése felé.

A kiadók, akik rendszerint a copyright birtokosai egy nyomtatásban megjelent könyv vagy folyóirat esetében, félnek a kalózkodástól, mivel nehezen követhető a művek elektronikus mozgása, és attól, hogy bevételeik csökkennek, ha a könyvtárak pl. csak egy példányt vesznek a műből, majd elektronikusan tárolva többen használják azt. A szerzők pedig szintén a visszaélésektől félnek: újrapiublikálástól, a plágium kockázatának növekedésétől, jó- vagy rosszindulatú manipulációktól. Az esetek nagy részében azonban nem intellektuális bűnözésről van szó, hanem arról, hogy azok, akik a hálózattal megismerkedtek - pl. könyvtárosok - természetes módon élnek a kommunikáció új lehetőségeivel.

Az USA szerzői jogi törvénye megkülönbözteti a „tisztesleges használatot” és a „tiszteségtelen használatot”. A törvény értelmében a könyvtárakat - így az olvasókat - a nyomtatott dokumentumok esetében is megilleti a tisztesleges használat joga. Ez azt jelenti, hogy a copyright- törvény megsértése nélkül a non-profit könyvtárak kritika, hozzászólás, híradás és oktatás céljából (beleértve az iskolai felhasználáshoz szükséges többpéldányos sokszorosítást) jogosultak másolatot készíteni cikkekről, megjelent könyvek kis részéről, és bármilyen anyagról, ami a könyvtár birtokában van.

A problémát egy konkrét példával így világíthatjuk meg: Ha könyvtár egy keresett cikket mondjuk 10 példányban lemásol és 10 olvasónak azt odaadja - ez törvényes. Ha azonban a cikket beszkeneli, és elektronikus szöveggé 10 olvasónak e-mailben elküldi törvényszegést követ el.

A könyvtár alapfeladata, hogy a kívánt információhoz juttassa az olvasókat. És ennek az alapelvnek nem szabad csorbulnia akkor sem, ha történetesen a másolat megkülönböztethetetlen az eredetitől, és nem okoz gondot ilyen másolat készítése. Nem akadályozható meg a könyvtári információszolgáltatás, csak azért, mert az új dokumentumtípusoknak új jellemzői, másfajta tulajdonságai vannak. Ez az alapüzenete az ALA (American Library Association) egyik legújabb állásfoglalásának is.

Az ARL (Association of Research Libraries) egyik munkanyaga pedig konkrétan megnevezi azokat a területeket, melyekre ki kell terjednie a tisztesleges használat jogának:

- A könyvtárak az elektronikus technikák segítségével biztosítsák a gyűjteményükben található copyrightos anyagok megőrzését;

- Elektronikus „olvasótermük” szolgáltatásaként copyrightos anyagokhoz hozzáférést nyújtsanak;
- Elektronikus könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásuk részeként copyrightos anyagokat küldjenek;
- Ne legyenek jogilag felelősek -- a megfelelő copyright megjegyzések feltüntetésére után -- a felhasználóik nem-felügyelhető illegális cselekedeteiért.

A jelenlegi szabályozás a szellemi tulajdon fizikailag megfogható megjelenésén alapszik. Ha ez a technológia fejlődésének következtében megszűnik, megfoghatatlanná válik a szerzői jogi védelem tárgya is. Előbb- utóbb magának a törvénynek kell megváltoznia, hiszen a törvény mindig csak követi a fejlődést, a már meglevőt szabályozza.

A magyarországi helyzet is rendezetlen. Mivel még nem egyértelmű, hogy merre indul el a nemzetközi jog, és az Európai Közösséggel való jogharmonizáció lényeges szempont, a törvényi szabályozással Magyarország még várni fog. A MEK építőinek viszont már most szembe kellett néznie a kérdéssel. Három elképzelhető irányt vázoltak fel:

- A MEK csak olyan anyagot gyűjtsön, melynek copyright-ja teljesen rendezett. Tehát szigorúan be kell tartani a hatályos jogi szabályokat.
- Mivel a MEK egy non-profit vállalkozás, és a helyzetre nem lehet egy az egyben alkalmazni a normál jogszabályokat, minden a hálózaton már nyilvánosan elérhető anyagot a MEK állományába be lehet dolgozni.
- A MEK minőségi közkönyvtári szolgáltatásokat akar nyújtani, ezért igényt tarthat a köz-könyvtárakat megillető jogokra. A szerzőket ugyan megpróbálják értesíteni írásuk állománybavételéről, de a szabad terjesztést, terjedést nem gátolják meg.

Végül az utóbbi két véleményt ötvözve abba az irányba indultak el, hogy a MEK szolgáljon mintául egy új jogi szabályozás számára. Az a törekvés, hogy az elektronikus szövegekkel kapcsolatban liberálisabb szabályok szülessenek, a könyvtárak privilégiumait ezekre a dokumentumokra is terjesszék ki, hiszen a könyvtárak megőrző és rendező feladata az Interneten fontosabb, mint bárhol máshol.

Felhasznált irodalom

- Az elektronikus szövegek témájában

Moldován István: Mit nyújt a könyvtáraknak az Internet? = Könyvtári levelező/lap 1995. 12. no. 23-25. p.

Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtárról = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 42. vol. 1995. 3. no. 97-103. p.

Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár megalapítása = Könyvtári levelező/lap 1995. 1. no. 13-14. p.

Moldován István: Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra = Könyvtári Figyelő. 4.(40.)vol. 1994. 2. no. 195-212. p.

Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár = NETWORKSHOP '94 konferenciaanyag. 1994. április. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, Irattár, filenév: mek-ea.hun

Drótos László: A Magyar Elektronikus Könyvtár = RICOMNET '95 konferenciaanyag. 1995. november. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, Irattár, filenév: mek-rico.hun

Bakonyi Géza: Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár? = Könyvtári figyelő 4.(40.) vol. 1994. 4. no. 522-535. p.

Horváth Péter: Az elektronikus könyvtár - valóság vagy álom = Mit nyújt a könyvtáraknak az Internet? konferenciaanyag. OSZK 1995. nov. 11.

Cohen, Joel A.: Az elektronikus könyvtár a felsőoktatásban. 1993 január. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, könyvtártan-informatika polc, filenév: cohen.hun

Drótos László: Kalandozás az információs dzsungelben (A hazai kutatási/oktatási hálózatokról elérhető információforrások fajtái és jellegzetességei) = RICOMNET '94 konferenciaanyag. 1994. november. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, könyvtártan-informatika polc, filenév: dzsungel.hun

- A Magyar Elektronikus Könyvtár témájában

Magyar Elektronikus Könyvtár = Könyvtári levelező/lap, 1995. 9. 17-18. p.

Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár = NETWORKSHOP '94 konferenciaanyag. 1994. április. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, Irattár, filenév: mek-ea.hun

Drótos László: A Magyar Elektronikus Könyvtár = RICOMNET '95 konferenciaanyag 1995 november. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, Irattár, filenév: mek-rico.hun

Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár beindulása = DAT '95 konferenciaanyag. 1995 november. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: <gopher://gopher.mek.iif.hu>, könyvtártan- informatika polc, filenév: mekdat95.hun

Moldován István: A Magyar Elektronikus Könyvtár megalapítása = Könyvtári levelező/lap 1995. 1. no. 13-14. p.

Valamint a MEK Információs pultján és irattárában található elektronikus file-ok:

Mi az a MEK? - miazamek.hun

Mit tartalmaz a MEK állománya? - tartalom.hun

Hogyan lehet hozzáférni a MEK anyagaihoz? - hossafer.hun

Milyen formátumban vannak a MEK anyagai? - formatum.hun

Hogyan lehet megtalálni valami a MEK-ben? - megtalal.hun

Mit tartalmaz a virtuális könyvtár? - virtual.hun

Hogyan lehet véleményt mondani a MEK-ről? - velemeney.hun

Hogyan lehet résztvenni a MEK építésében? - reszvet.hun

- Az elektronikus/virtuális könyvtár témájában

Bakonyi Géza: Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár? = Könyvtári figyelő 4.(40.) vol. 1994. 4. no. 522-535. p.

Moldován István: Hálózati információforrások és hatásuk a könyvtárakra = Könyvtári Figyelő 4.(40.)vol. 1994. 2. no. 195-212. p.

Moldován István: Mit nyújt a könyvtáraknak az Internet? = Könyvtári levelező/lap 1995. 12. no. 23-25. p.

Horváth Péter: Az elektronikus könyvtár - valóság vagy álom = Mit nyújt a könyvtáraknak az Internet? konferenciaanyag. OSZK 1995. nov. 11.

Rooks, Dana: A virtuális könyvtár: csapdák, ígéretek, lehetőségek. 1993. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, könyvtár-tan-informatika polc, filenév: virtuali.hun

- A copyright témájában

Tisztességes használat az elektronikus információ korában (ARL munkaanyag). 1995. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, Irattár, filenév: fair-use.hun

Az elektronikus információkhoz, szolgáltatásokhoz és hálózatokhoz való hozzáférés: a könyvtári jogokról szóló törvény értelmezése (ALA állásfoglalás). 1996. Elektronikus file, letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból, URL: gopher://gopher.mek.iif.hu, könyvtár-tan-informatika polc, filenév: access.hun

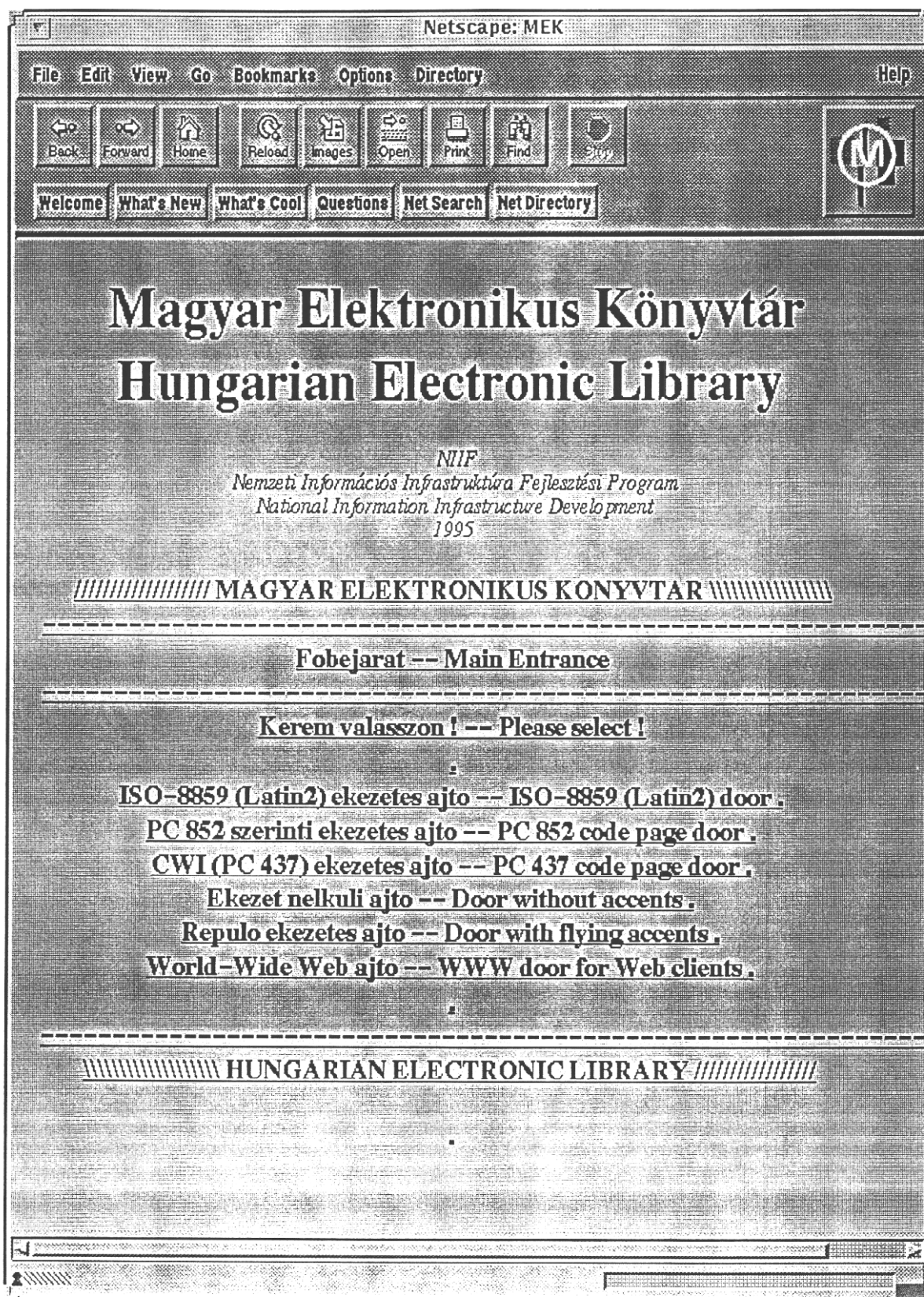
Bennett, Scott: The copyright challenge: Strengthening the public interest in the digital age = Library Journal 119. vol. 1994. 19. no. 34-37. p.

Rosenberg, Victor: Will new information technology destroy copyright? = Electronic Library 12. vol. 1994. 5. no. 285-287. p.

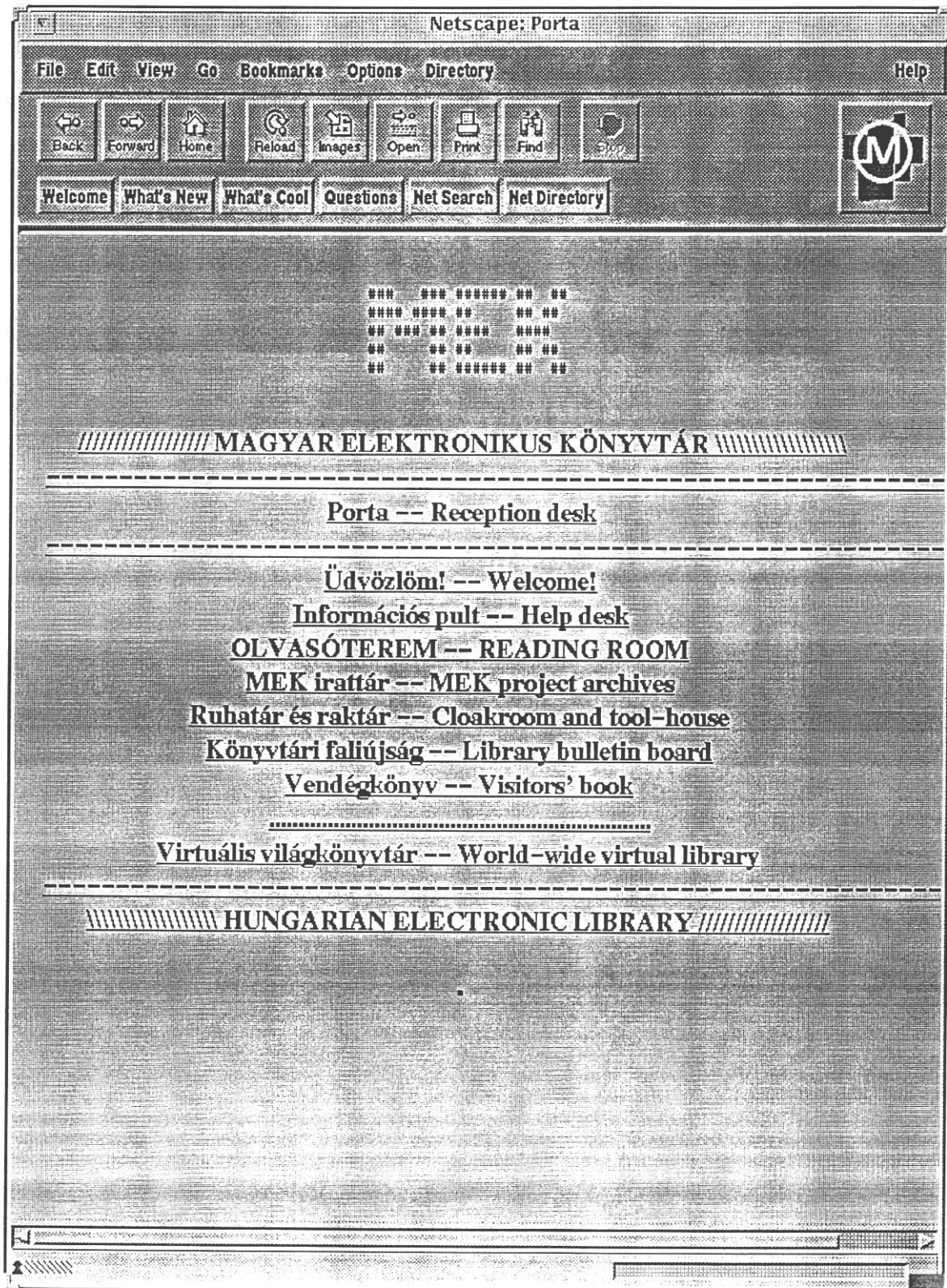
Norman, Sandy: The information bottleneck - electronic copyright issues = Vine 96. no. 1994. 3-6. p.

Moldován István levele és Drótos László válasza a MEK-L listán. 1996. január. 25.

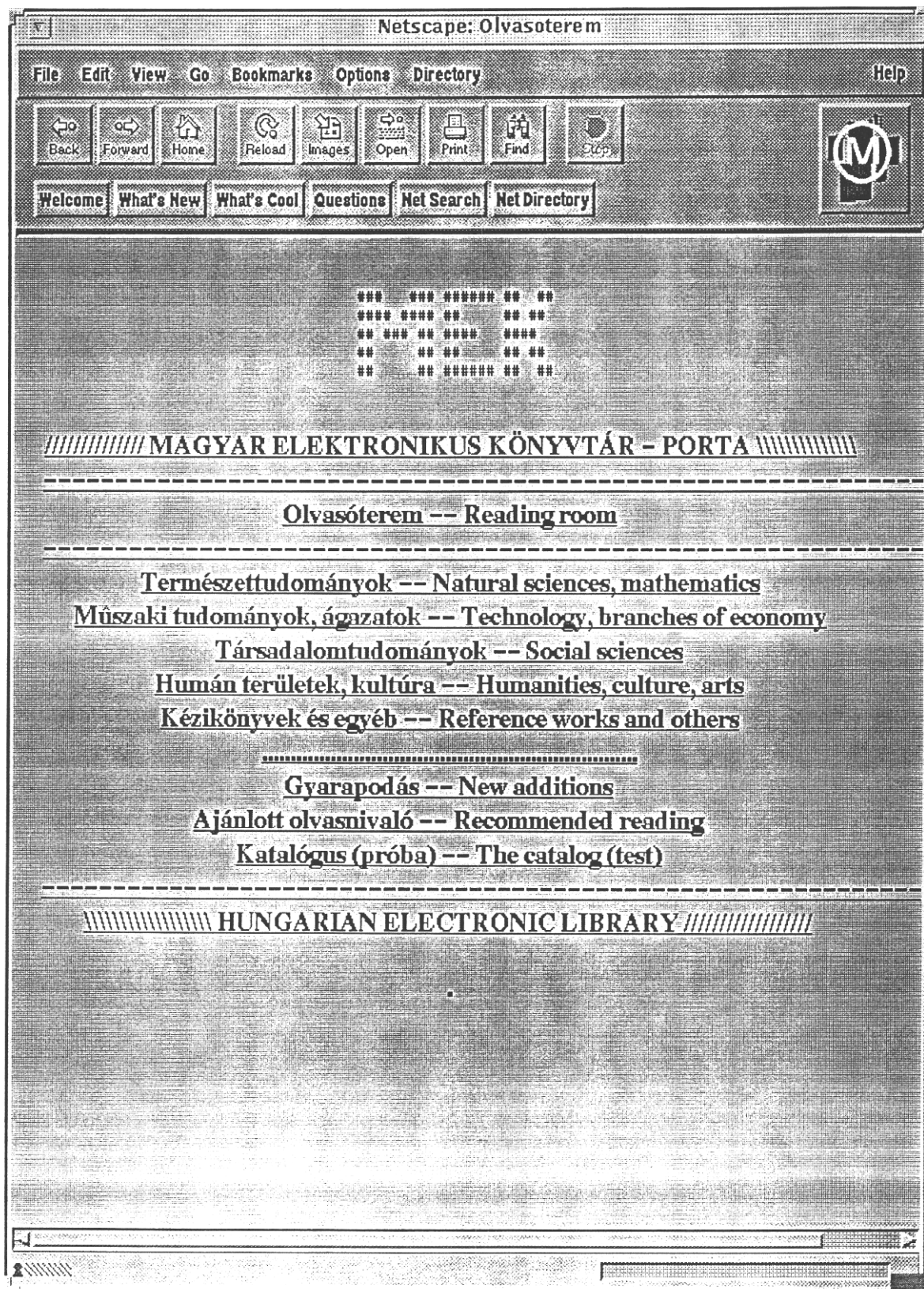
Mellékletek:

2. melléklet

3. melléklet

4. melléklet

Természettudományok

- Biológia
- Csillagászat, űrkutatás
- Fizika, atomfizika
- Földtudományok, földrajz, meteorológia
- Kémia
- Környezetvédelem
- Matematika
- Orvostudomány, állatorvosi tudomány

Műszaki tudományok, szakterületek és gazdasági ágazatok

- Anyagtudományok
- Bányászat
- Elektrotechnika, híradástechnika
- Energetika, energiagazdálkodás
- Építőmérnöki tudományok, építőipar
- Gépészet, automatizálás, robotok
- Kohászat
- Könnyűipar
- Közlekedés, szállítás
- Mezőgazdaság, élelmiszeripar
- Számítástechnika, hálózatok
- Vegyipar

Társadalomtudományok és területek

- Filozófia
- Irodalomtudomány
- Jog
- Könyvtár- és informátika
- Közgazdaságtan
- Néprajz
- Nyelvtudomány
- Pedagógia, nevelés
- Politika
- Régészet, muzeológia
- Szociológia
- Történelem
- Tudománytan

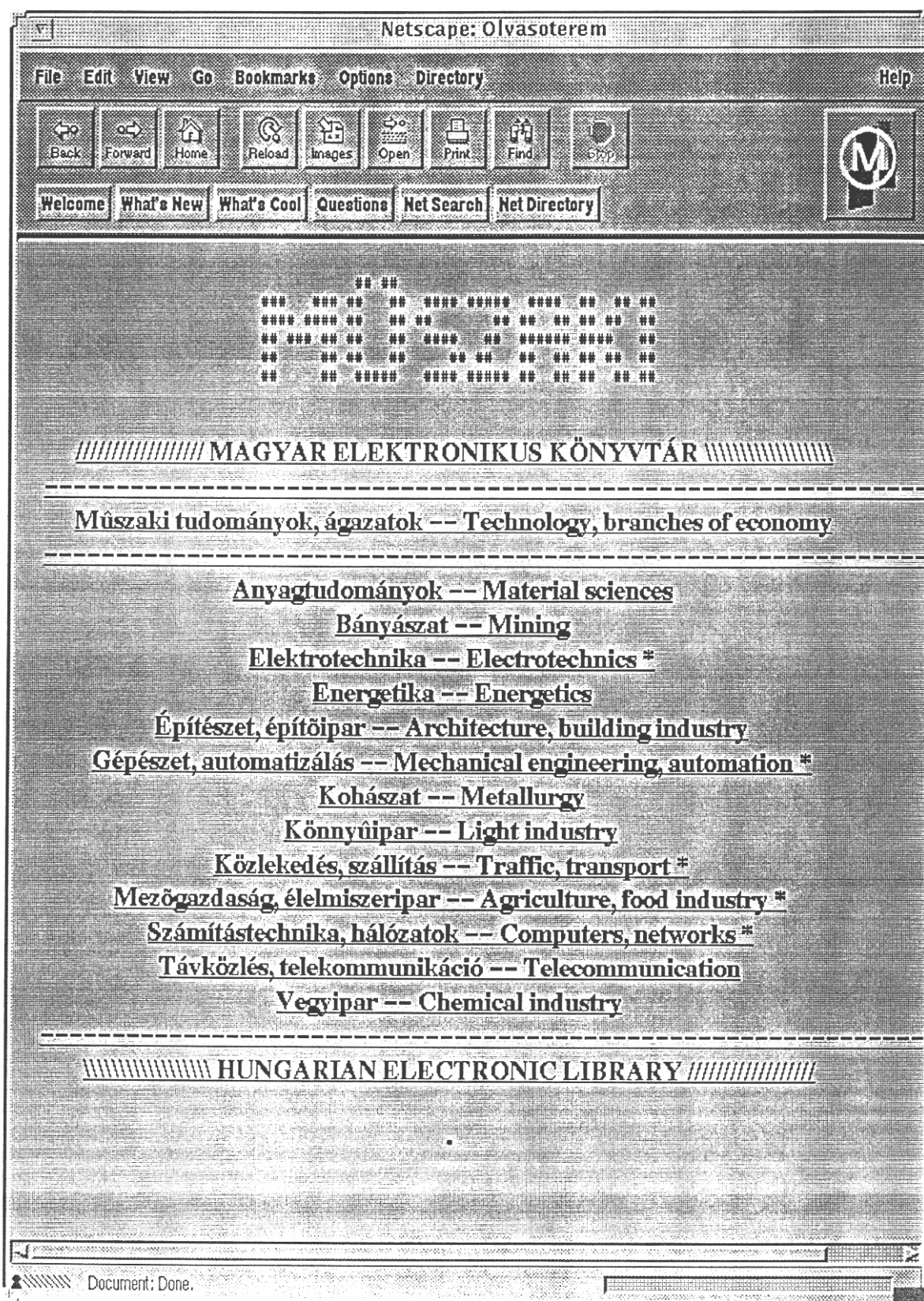
Humán területek, kultúra

- Film, színház, előadóművészet
- Idegenforgalom, utazás, turizmus
- Játék, humor
- Képzőművészet
- Kommunikáció, tömegkommunikáció
- Sport
- Szépirodalom
- Vallás
- Zene

Kézikönyvek és be nem sorolható dokumentumok

- Katalógusok
- Lexikonok
- Szótárak
- Térképek
- Egyéb

5. melléklet

6. melléklet

Külföldi szövegarchívumok -- E-text archives in other countries

BUBL Links to Electronic Journals Sites (ukoln.bath.ac.uk)
BUBL Links to Electronic Texts Sites (ukoln.bath.ac.uk)
Ejournal SiteGuide (unixg.ubc.ca)
Electronic Library (www.elibrary.com)
IBIC Virtual Library (sunsite.unc.edu)
LC Links to Electronic Journal Collections (marvel.loc.gov)
LC Links to Electronic Text Collections (marvel.loc.gov)
NCSU's „Library Without Walls” (dewey.lib.ncsu.edu)
ARTFL Project (tuna.uchicago.edu)
Alex -- A Catalogue of Electronic Texts (rsl.ox.ac.uk)
Banned Books Online (www.cs.cmu.edu)
Bookport (www.bookport.com)
Books from the Eris Project (gopher.vt.edu)
CATRIONA project (bubl.bath.ac.uk)
CICNet E-journal Collection (gopher.cic.net)
Center for E-Texts in the Humanities (www.ceth.rutgers.edu)
Center for Text & Tech. at Georgetown U. (www.georgetown.edu)
Dante project (library.dartmouth.edu)
E-Text Archives at U. of Michigan (etext.archive.umich.edu)
E-Text Center at U. of Virginia (www.lib.virginia.edu)
ERIC Technical Reports Digital Library
Electronic Books and Journals from Rice U. (chico.rice.edu)
Electronic Books from Infoslug UCSC Library (scilibx.ucsc.edu)
Electronic Bookshelf from Penn. State U. (psulias.psu.edu)
Electronic Newsstand (enews.com)
Electronic Texts from CCAT (ccat.sas.upenn.edu)
Electronic Texts from CCAT (ccat.sas.upenn.edu)
English Server at Carnegie M. U. (english-server.hss.cmu.edu)
English Server at Carnegie M. U. (english-server.hss.cmu.edu)
Erasmus Project (gopher.dartmouth.edu)
Management Archive (ursus.jun.alaska.edu)
NetEc -- Economic e-text archive (netec.mcc.ac.uk)
OmniMedia Electronic Books (www.awa.com)
Online Book Initiative (gopher.std.com)
Oxford Text Archive (ota.ox.ac.uk)
Project Bartleby (www.columbia.edu)
Project Gutenberg (ftp.sunet.se)
Project Gutenberg (jg.cso.uiuc.edu)
Project Runeberg -- Scandinavian texts (gopher.lysator.liu.se)
Project Runeberg -- Scandinavian texts (www.lysator.liu.se)
Virginia Military Institute (vax.vmi.edu)
Virtual Computer Library (www.utexas.edu)
Wiretap Electronic Text Archives (wiretap.spies.com)
Working Papers in Economics (econwpa.wustl.edu)

